

FET y de las JONS en el món rural català de la postguerra★

JOSEP GELONCH SOLÉ
London School of Economics

El partit únic franquista, FET y de las JONS, va ser creat el 19 d'abril de 1937 a través del Decreto de Unificación, com a resultat de la integració forçada dels dos partits polítics que més efectius havien aportat a l'aixecament militar del juliol de 1936, Falange Española de las JONS i Comunió Tradicionalista. El nou partit adoptà el programa ideològic i l'estil de la Falange i va ser concebut com un instrument totalitari al servei de l'Estat, que prenia per model els partits feixistes europeus. Els seus objectius havien de ser organitzar, enquadrar i socialitzar les masses en els valors del *Nuevo Estado*, crear una nova elit política i exercir de biela fonamental entre l'Estat i la societat. Durant els anys de la Segona Guerra Mundial, FET y de las JONS va pretendre monopolitzar el poder polític i modelar el règim segons el seu projecte totalitari. Van ser els anys de màxima feixistització franquista, quan el règim de Franco es va sentir més atret per la influència dels estats totalitaris que li havien donat suport militar en la guerra.

En les últimes dues dècades s'ha avançat en el millor coneixement del franquisme, s'ha aprofundit en una millor comprensió dels mecanismes polítics de dominació, des d'una perspectiva que ha prioritzat l'anàlisi intern del règim. Munió de treballs s'han dedicat a l'estudi dels suports socials de la dictadura i de les principals institucions polítiques centrals i perifèriques. En les províncies, els treballs dedicats al governs civils, diputacions provincials i ajuntaments ens han dibuixat un retrat sociològic del personal polític, així com els canals de distribució i d'exercici del poder.¹ La historiografia del franquisme ha aprofundit

* Rebut: 17.8.2011 – Acceptat: 14.6.2012

¹ Entre l'enorme volum de bibliografia al respecte, destaquem CENARRO, Ángela: *Cruzados y camisas azules. Los orígenes del franquismo en Aragón (1936-1945)*, Saragossa, Prensas Universitarias de Zaragoza, 1997; MARÍN, Martí: *Els ajuntaments franquistes a Catalunya. Política i administració municipal, 1938-1979*, Lleida, Pagès, 2000; COBO, Francisco / ORTEGA, Teresa M^a: *Franquismo y posguerra en An-*

en l'anàlisi del paper de FET y de las JONS a nivell central i provincial. Degut a una generalitzada manca de fonts directes, els estudis poc s'han allunyat de les capitals i les prefectures provincials, en general sense descendir al marc local i l'àmbit rural. Aquesta és una qüestió important per conèixer quin va ser el nivell d'implantació de FET y de las JONS, en quina mesura va acomplir les funcions que d'inici li foren atribuïdes. Comprendre millor el rol exercit pel Partit Únic i la seva penetració en el teixit social espanyol de postguerra, bàsicament rural, és cabdal per avançar en la comprensió de la naturalesa del propi règim franquista, quines similituds i quines diferències l'apropaven o l'allunyaven de les dictadures feixistes i autoritàries de l'Europa del període. L'estudi del Partit Únic ens ha de permetre un millor coneixement del procés de construcció de la dictadura a nivell estatal, però també i sobretot a nivell provincial i local.²

En aquest text analitzem el desplaçament de FET y de las JONS en el territori català durant el primer franquisme. Els treballs disponibles per al conjunt català ens permeten establir un context global on situar l'anàlisi de la Falange al món rural de l'interior de Catalunya. Hi adoptem una òptica d'estudi a ran de terra, a través de les eines metodològiques que proporciona la història local. Tractem d'explicar quina va ser la capacitat del Partit Únic franquista de penetració social en la postguerra, quins resultats obtingueren les seves pretensions d'enquadrar, socialitzar i mobilitzar la societat espanyola. L'estudi de l'àmbit rural ens ofereix elements de contrast que demostren que la implantació de FET y de las JONS en el territori català va ser limitada, feble i desigual, que assolí només parcialment alguns dels objectius inicials i les funcions atribuïdes al Partit Únic, que, amb tot, ocupà un lloc central el règim franquista. Ens ha de servir per comprovar en quina mesura les realitats locals s'ajusten als models generals, els matisen o contradiuen. Dues perspectives complementàries que ajuden a una millor comprensió del règim franquista a les comarques de l'interior de Catalunya.³

dalucía oriental. Represión, castigo a los vencidos y apoyos sociales al régimen franquista, 1936-1950, Granada, Universidad de Granada, 2005; GONZÁLEZ MADRID, Damián: *Los hombres de la dictadura. El personal político franquista en Castilla La Mancha (1939-1945)*, Ciudad Real, Biblioteca Añil, 2006; ARCO BLANCO, Miguel Á.: *Hambre de siglos. Mundo rural y apoyos sociales al franquismo en Andalucía Oriental (1936-1951)*, Granada, Comares, 2007; SANZ HOYA, Julián: *La construcción de la dictadura franquista en Cantabria. Instituciones, personal político y apoyos sociales (1937-1951)*, Santander, Universidad de Cantabria, 2009; GINÉS SÁNCHEZ, Andreu: *La instauració del franquisme al País Valencià*, València, Publicacions de la Universitat de València, 2010.

² THOMÀS, Joan M.: «Los estudios sobre las Falanges (FE-JONS y FET y de las JONS): revisión historiográfica y perspectivas», *Ayer*, 71, 2008, pp. 293-318. Han descendit a l'àmbit rural local LAZO, Alfonso: *Retrato de fascismo rural en Sevilla*, Sevilla, Universidad de Sevilla, 1998; PAREJO FERNÁNDEZ, José A.: *La Falange en la Sierra Norte de Sevilla (1934-1956)*, Sevilla, Universidad de Sevilla-Ateneo de Sevilla, 2004; o TORRES FABRA, Ricard C.: *Camp i política: la Falange en una comunitat rural (la Ribera Baixa)*, Catarroja-Barcelona, Afers, 2005.

³ Aquest article es basa en bona mesura en la nostra tesi doctoral *Falange i poder. Lleida durant la dictadura franquista*, dirigida per la Dra. Conxita Mir i defensada al Departament d'Història de la Universitat de Lleida, el 28 de maig de 2010. Es pot consultar a la base www.tesisenred.net. Una part

Per fer-ho ens hem capbussat en les fonts documentals pròpies de la Falange i això no resulta sempre fàcil. Els papers de FET y de las JONS són fragmentats i incomplets. Bona part dels seus documents van ser destruïts arran de la desaparició del Movimiento el 1977 i sols els fons de la Secretaría General del Movimiento (AGA, Alcalá de Henares) van conservar còpia d'una part de la correspondència amb les prefectures provincials. A mesura que la xarxa d'arxius comarcals catalana ha anat classificant i inventariant els fons municipals que custodien, s'han posat a la disposició dels estudiosos els lligalls de les Falanges locals que van sobreviure a les ordres de 1977.

IMPLANTACIÓ I DESPLEGAMENT INICIAL DEL PARTIT ÚNIC A CATALUNYA

Dies abans que les tropes franquistes entressin a Catalunya, a finals de març de 1938, la Secretaría General del Movimiento va nomenar els principals càrrecs de les prefectures provincials de FET y de las JONS lleidatana i tarragonina. Per Lleida va ser nomenat Javier Bañeres Piniés, natural d'Osca, mentre que per Tarragona ho va ser el reusenc José Mª Fontana Tarrats. El nomenament de dos falangistes posava de manifest la subordinació en què es trobaven els carlins catalans dins FET y de las JONS, que es veuria confirmada uns mesos després amb la designació dels caps provincials de Barcelona i Girona. Era el moment de començar a bastir el Partit Únic a Catalunya, a l'espera de l'ocupació total del territori català. L'objectiu havia de ser estendre el control i domini a través de les delegacions i serveis en totes les localitats per acomplir les funcions que li havien estat assignades. La situació de guerra no facilitava el desplegament de les activitats de FET y de las JONS, les fites inicials de la qual passaven per la constitució de les prefectures locals, l'organització d'actes de masses i la captació d'afiliats, la implantació de les delegacions provincials (sobretot les encarregades de l'enquadrament: la Sección Femenina, la Organización Juvenil, la Central Nacional Sindicalista) i la col·laboració en les tasques assistencials (Auxilio Social, Frentes y Hospitales) i en la repressió dels vençuts (Información e Investigación).

El control militar de les zones de front de guerra i la manca de recursos (materials, humans, mitjans de transport) dificultaven enormement l'actuació de les prefectures provincials per fer arribar la propaganda i les consignes a les poblacions *liberadas*.⁴ Molta població es trobava desplaçada, de manera que la posada en marxa de les delegacions locals del partit era lenta. Ho manifestava l'alcal-

de la tesi ha estat publicada a GELONCH SOLÉ, Josep: *El poder franquista a Lleida, 1938-1951*, Lleida, La Mañana/UdL, 2012.

⁴ El 23 d'abril de 1938, el governador civil de Lleida Luis Ventalló informava l'inspector territorial de FET y de las JONS, José Ribas, que la prefectura del partit no havia iniciat encara la propaganda en els pobles *liberados* de la província. Arxiu Luis Ventalló (ALV), c. «Gobierno Civil Lérida II».

de de Balaguer en un informe de finals d'agost de 1938: «*Falange Española Tradicionalista y de las JONS, en el reducido periodo de existencia con que cuenta en esta Ciudad, y tal vez por la falta de población civil y por el ambiente intranquilo con que se vive, no ha podido desarrollar su acción con la eficacia que corresponde a los altos fines de su creación*». Escrits interns de la prefectura provincial de Lleida indiquen que en aquells primers mesos les prefectures locals funcionaven de forma bastant autònoma, pel fet que les atribucions dels caps locals no resultaven prou clares i que aquests no sempre s'atenien a les normes imposades des de la provincial.⁵

El Partit Únic s'havia de bastir sobre el no-res, no disposava de locals propis ni era dotat de suficients recursos per endegar la seva actuació. Per això, la inauguració de la delegació local del partit era motiu de celebració als pobles, on se li donava un relleu polític important.⁶ La Falange i els seus serveis van ocupar les seus confiscades de partits polítics, organitzacions sindicals i associacions declarades il·legals, de persones executades, fugides o jutjades per responsabilitats polítiques. En altres casos, ocuparen edificis cedits, ja fos per particulars (voluntàriament o sota pressió) ja fos pels ajuntaments, o, fins i tot, per les parròquies. En altres, hagueren de llogar els locals on instal·lar les seves dependències i serveis. En bastants pobles, obligats per les circumstàncies, les seus de les delegacions locals del partit s'instal·laren al mateix domicili del cap local o dels delegats de servei. No a tot arreu, doncs, la Falange disposà dels edificis espaiosos i solemnes que les prefectures haurien desitjat. Ni en capitals com Lleida, on després d'estar inicialment en una casa propietat de l'excalde Joan Rovira Roure (afusellat el 1936) a la Rambla d'Aragó i d'ocupar el gran edifici confiscat del Casino Principal al carrer Major, la prefectura provincial va haver de llogar un pis principal a la plaça Sant Joan, que ocupà fins a la desaparició l'abril de 1977, insuficient per acollir els diversos serveis del partit.⁷ A nivell local encara eren més patents les mancances inicials. A Tremp (Pallars Jussà), la Falange va situar els serveis en diversos locals ocupats i hagué de requisar un cotxe per poder atendre els desplaçaments de les jerarquies, mentre que l'ajuntament els hagué de cedir una màquina d'escriure per poder despatxar els tràmits administratius pertinents.⁸

⁵ Arxiu Històric de Lleida (AHL), Fons Govern Civil (FGC), Administració Local, Balaguer, c. 1944; Arxiu Comarcal de la Noguera (ACN), Prefectura Local de FET y de las JONS d'Albesa, c. 2.

⁶ A Algerri (la Noguera), el juliol de 1938, una ordre de la comandància militar manava engalanar el poble i l'assistència dels veïns als actes religiosos, polítics i festius organitzats amb motiu de la inauguració del local de la Falange. Hi eren convidats els representants del partit provincials i dels pobles veïns. ACN, Fons Prefectura Local de FET y de las JONS d'Algerri, c. 1

⁷ En algunes ciutats aconseguiren ocupar edificis emblemàtics com el Círculo Ecuestre de Barcelona, l'Ateneu de València o el Círcol de Reus. A Lleida, a finals de 1939, la Falange reclamà sense èxit l'edifici de Joventut Republicana, local espaiós i carregat de simbolisme polític. En la demarcació tarragonina, cfr. SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep: «La formació del patrimoni de Falange a les comarques tarragonines (1939)», a MAS, M. C. - SOLER, E. A. (eds.): *Recull Miquel Melendres i Rué (1905-1974)*, Tarragona, 1995, pp. 137-148.

⁸ Arxiu Comarcal del Pallars Jussà (ACPJ), Fons Prefectura Local de FET y de las JONS de Tremp, Llibre de sortida de correspondència, 1938-1953.

La crida a l'afiliació al partit i a les diverses seccions d'enquadrament era presentada com un «ejemplo de españolismo». Els antics afiliats a la Comuni6n Tradicionalista i a FE de las JONS, així com els militars i els excombatents, podien sol·licitar el seu ingr3s al Partit únic com a militants. La resta d'individus, sempre i quan no haguessin exercit càrrecs directius en els partits del Front Popular, ni en sindicats, ni en partits polítics nacionalistes, ni haguessin ostentat càrrecs públics gràcies a aquesta militància, podien sol·licitar l'ingr3s al Partit únic com a adherits.⁹ L'afiliaci6n al partit era voluntària i calia presentar la sol·licitud d'ingr3s en la prefectura local corresponent. Era necessari portar un control exhaustiu de tots els afiliats perquè no s'infiltrassin persones indesitjades, de manera que els caps locals havien d'enviar cada mes la relaci6n exacta dels nous inscrits.¹⁰

A Catalunya, ateses les circumstàncies polítiques anteriors a la guerra i al desenvolupament del conflicte, FET y de las JONS hagué de configurar-se necessàriament com una amalgama d'individus de totes les procedències polítiques dretanes d'abans de la guerra.¹¹ Les opcions polítiques de la dreta espanyolista (FE de las JONS, Renovaci6n Española, CEDA) havien estat minoritàries i havien tingut una escassa implantaci6n en el territori. Només la Comuni6n Tradicionalista i la Lliga Catalana havien disposat d'alguns potents nuclis locals i comarcals. Arran de la Unificaci6n i les maniobres falangistes, els carlins havien estat apartats del control del Partit únic, cosa que havia provocat una actitud hostil de bona part d'ells, els quals o bé mai sol·licitaren l'afiliaci6n, o bé mai recolliren els carnets. El passat catalanista dels lliguers despertava reticències en els sectors més puristes de FET y de las JONS, tot i que no va ser un obstacle insalvable perquè antics lliguers ocupessin càrrecs locals i provincials del partit.¹² Calia afegir el fet que la violència revolucionària durant la guerra havia acabat amb molts quadres dirigents dels partits de dreta. Per tot això, el Partit únic es va configurar a Catalunya sobre una base política heterogènia, amb molt poques *camisas viejas* i moltes de noves, amb individus que hi arribaven amb tradicions polítiques molt diferents i uns interessos no sempre coincidents i molts altres que, per la seva edat, no tenien cap passat polític però que exhibien m rits guanyats en la guerra. M s que una identificaci6n plena amb la doctrina nacionalsindicalista, van ser l'experiència de guerra (excombatents, excaptius, familiars de ca dos, perseguits,

⁹ «Orden Circular, n. 35», BMFET, 23, 1-7-1938.

¹⁰ Ofici de 27-5-1938, ACN, Fons Prefectura Local del Movimiento d'Albesa, c. 2. L'agost de 1938, els carlins van denunciar l'actuaci6n de José Mª Fontana i Javier Bañeres d'acceptar l'ingr3s de destacats rojos i de nomenar-los caps locals del partit. La denúncia no aconseguí el cessament dels caps provincials, però alguns caps locals de Falange foren destituïts. THOMÀS, Joan M.: *José M. Fontana Tarrats. Biografia política d'un franquista català*, Reus, Centre de Lectura, 1997, pp. 53-54.

¹¹ MARÍN, Martí: *Història del franquisme a Catalunya*, Vic/Lleida, Eumo/Pagès Editorial, 2006, pp. 111-ss.

¹² Com seria el cas de José Mª Porcioles, que, tot i les reticències pel seu passat polític entre els falangistes, va ser delegat provincial d'Auxilio Social a Lleida (1938-1943) a la vegada que president de la Diputaci6n de Lleida (1940-1943).

etc.) i de postguerra (participació en la repressió) i la identificació amb els valors tradicionals de la propietat, l'ordre social i el catolicisme que representava el nou règim, els principals referents ideològics compartits pels membres del Partit Únic. Uns per camuflar un passat polític poc decorós en la *Nueva España*; uns altres perquè hi veien la possibilitat d'accedir al repartiment de poder; uns altres com a estratègia de supervivència en època de misèries; uns altres per necessitat si volien continuar exercint les seves feines; uns altres perquè estaven convençuts dels ideals de revolució i justícia social que predicava el partit, etc. Per tots ells podem pensar que l'afiliació a FET y de las JONS era la manifestació pública de la identificació i l'adhesió (més o menys sincera) amb el *Nuevo Estado* franquista. En aquest sentit, com ha sostingut Jordi Font, la constitució i l'afiliació a les delegacions locals de Falange va significar l'articulació d'un primer nucli important de consens favorable al règim de Franco.¹³

Disposem de poques dades per aproximar la capacitat de FET y de las JONS per captar afiliats d'aquells primers mesos. A Tremp, el primer dia que funcionà la delegació local, el 10 d'abril de 1938, 21 persones sol·licitaren el carnet de Falange, i a finals d'abril ja ho havien fet 60. A l'acabar l'any 1938 el nombre d'afiliats ascendia a 224. A partir d'aquest moment, el ritme s'alentí: el 1939 s'afiliaren 45 individus més. El 1940, 22 de nous. Dos el 1941 i un altre el 1943. La composició social d'aquests gairebé 300 afiliats masculins era heterogènia. Pel fet de ser una localitat agrícola (amb uns 3.500 hab.), destacaven els pagesos (20,4%), seguits pels industrials (8,8%), els comerciants (8,2%), els empleats (5,1%), els xofers (5,1%) i les professions a compte propi (paletes, fusters, mecànics, flequers, sastres...). Entre els anys 1938 i 1943 es produí la baixa de 73 afiliats. Les causes eren diverses: per trasllat o canvi de domicili, mobilització al servei militar, defunció, o, en algun cas, per no poder pagar la quota d'afiliació. A Albesa (la Noguera), població que no sobrepassava els 1.500 habitants, l'abril de 1939 la Falange local comptava amb 174 adherits masculins, 73 joves enquadrats a la OJ i 57 dones a la Sección Femenina.¹⁴

Les jerarquies provincials eren conscients que l'allau inicial d'afiliacions al partit era motivada, en bona mesura, per la conveniència del moment.¹⁵ La depuració permanent de les files, implantada el 1938, suposava una ingent tasca d'informació que s'iniciava en les delegacions locals del partit, passant per les prefectures

¹³ FONT AGULLÓ, Jordi: *¡Arriba el campo! Primer franquisme i actituds polítiques en l'àmbit rural nord-català*, Girona, Diputació de Girona, 2001, p. 187.

¹⁴ ACPJ, Fons Prefectura Local de FET y de las JONS de Tremp, Llibre Registre General d'afiliats; ACN, Prefectura Local del Movimiento d'Albesa, c. 2.

¹⁵ El juliol de 1939, el cap provincial de Lleida Francisco Mora s'hi referia: «[...] Hemos llegado al momento en que es necesaria una confirmación de fervor nacionalsindicalista. Muchos, bastantes aún, visten camisa azul. Pocos, muy pocos, tienen vocación falangista. Y hora es de que comprendan el sentido exacto de la responsabilidad que adquieren al firmar la solicitud de ingreso en la Falange. No se olvide a ninguno que la Falange exige más que promete y a estas exigencias hay que posponer todos los intereses». *La Mañana*, Lleida, 11-7-1939.

provincials, que elevaven les propostes a la Secretarí General del Movimiento. En moltes províncies no es va fer efectiva per la falta de recursos i de control sobre els afiliats, com es lamentava la prefectura lleidatana al llarg dels anys 1940 i 1941. Va ser el novembre de 1941 quan, arran d'una nova circular de la SGM, el procés de depuració es va generalitzar arreu.¹⁶

El desplegament de les prefectures locals en el territori va ser desigual, sovint tenia molt a veure amb la personalitat i la capacitat del cap local per atreure o pressionar els seus convilatans a ingressar a la Falange. Les dades de Tremp i Albesa, que semblaven mostrar una bona captació inicial d'afiliats, contrasten amb informes interns de la prefectura provincial de Lleida que assenyalaven les resistències i la desídia en sol·licitar l'ingrés al partit, a pesar de les campanyes de proselitisme endegades. Diversos informes d'inspecció de la prefectura paraven del fracàs de Javier Bañeres en la captació d'afiliats i en el desplegament del partit, i presentaven una Falange desorganitzada i feblement implantada en el territori. A principis d'agost de 1939 la situació de la prefectura provincial era «francamente mala». A la meitat dels pobles encara no havien estat nomenats els caps locals del partit i la inspecció provincial tot just començava a desplegar la seva activitat. Es reconeixia que només funcionava molt bé la delegació provincial de Información e Investigación; la resta de delegacions tenien una escassa activitat. La situació econòmica de la prefectura provincial era magra, amb un dèficit mensual de 4.000 ptes. Tan sols 50 prefectures locals cotitzaven el 40% dels seus ingressos a la provincial com establien les normes administratives del partit; i no ho feien de forma regular, prova de que els ingressos (procedents de quotes, donacions, postulacions, etc.) no arribaven ni per cobrir les pròpies despeses. Les dificultats per cobrar les subvencions dels ajuntaments eren grans. Només 150 ajuntaments (dels 320 municipis de la província) donaven subvenció al partit, de manera que l'activitat d'algunes delegacions que en depenien, com la Organización Juvenil, era minsa: «*en el papel tienen 100 Delegaciones locales de OJ pero en realidad sólo funcionan bien 12*». El nombre d'afiliats adults al partit, entre homes i dones, eren aproximadament d'uns 7.000, nombre que es considerava notablement baix en relació amb els habitants de la província, que s'aproximaven als 300.000. A la capital, amb poc més de 40.000 habitants, Falange comptava amb uns 750 afiliats.¹⁷

La prefectura provincial patia una greu desorganització i una gran lentitud per resoldre les sol·licituds d'ingrés. Alguns dels delegats de servei eren considerats

¹⁶ La circular de 20-11-1941 va tancar les portes d'accés a nous afiliats al Partit Únic, restringit a la promoció de joves del Frente de Juventudes. «Ordenanza de depuración del Partido», BMFET, 128, 20-11-1941.

¹⁷ L'informe d'inspecció de José Mª Areilza, l'octubre de 1939, donava una menor afiliació: 400 afiliats a la capital, 2.600 a la província i més de 6.200 sol·licituds pendents. THOMÀS, Joan M.: *Falange, guerra civil, franquisme. FET y de las JONS de Barcelona en els primers anys del franquisme*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992, p. 389, nota 131.

poc aptes per als càrrecs, i el prestigi del partit era escàs davant les institucions governatives i la societat lleidatana, que segons l'inspector Ruiz de Alda «*todavía se mira al Movimiento como cosa exótica*». La situació semblava apuntar un inicial fracàs de FET y de las JONS a Lleida, que era atribuït a la tasca desencertada del primer cap provincial, Javier Bañeres, desconnectat de la realitat provincial,¹⁸ així com a la falta de suport de les autoritats, especialment el governador civil Juan A. Cremades, de qui es deia que «*no tiene afecto ni simpatía por la Falange*» i donava cobertura a tradicionalistes i lliguers en llur tasca contrària al Partit Únic. L'inspector era concloent sobre les possibilitats d'implantació real de FET y de las JONS a la província: «*Si las Autoridades no cambian de orientación [...] no habrá posibilidad de imponer el espíritu de la Falange en una provincia minada por todas las corrientes antinacionales*».¹⁹

La tasca de José Mª Fontana al capdavant de la prefectura provincial de Tarragona va donar uns millors resultats inicials que a Lleida. La valoració que en feia l'inspector Pablo Ruiz de Alda l'agost de 1939, si més no, era ben diferent. La política de Fontana era molt ambiciosa i es basava en les tasques de difusió i propaganda (*Diario Español*, *Guión*, l'emissora EAJ 33 Radio Tarragona) i els actes de masses (rebuda al comte Ciano, inauguracions de monuments als caiguts...).²⁰ El desplegament en el territori havia estat més ràpid que en la província de Lleida. En aquells moments existien 182 prefectures locals en els 185 municipis de la província, encara que només eren setanta les que cotitzaven el 40% dels ingressos a la provincial. Entre homes i dones adults i joves, el Movimiento tenia 24.759 afiliats, en una província de 350.000 habitants.²¹ L'informe assenyalava el prestigi de la prefectura i del cap provincial, així com les coincidències en l'orientació política amb el governador civil, Mateo Torres Bestard (que no van durar gaire temps més). Les delegacions dels serveis funcionaven bé, destacant la Organización Juvenil. L'inspector era concloent en el seu judici: «*se observa en los detalles, la Organización conserva todavía ese optimismo y esa lozanía simpática, característica en las Falanges que viven los primeros meses de nuestra Revolución*».²²

¹⁸ FONTANA TARRATS, José M^a: *Los catalanes en la guerra de España*, Madrid, Samarán, 1951, pp. 353-354.

¹⁹ «Inspección de la Jefatura Provincial de Lérida», Pablo Ruiz de Alda, 7-8-1939. Archivo General de la Administración (AGA), Presidencia, SGM-DNP, c. 118 (20.615).

²⁰ THOMÀS, Joan M.: *José M. Fontana Tarrats...*, op. cit., p. 60.

²¹ El cap provincial, tanmateix, es queixava de les reticències a recollir el carnet d'adherit de molts afiliats. MAGRIÑÀ, Ester: *Supervivència de postguerra. El cas de Tarragona*. Tarragona, Arola Edicions, 2003, p. 277, nota 293.

²² «Inspección de la Jefatura Provincial de Tarragona», Pablo Ruiz de Alda, 8-8-1939. AGA, Presidencia, SGM-DNP, c. 118 (20.615). Joan M. Thomàs parla de 40.000 cotitzants el 1940. Cfr. THOMÀS, Joan M.: *José M. Fontana...*, op. cit., p. 61. Una radiografia de la Falange a Tarragona a MAGRIÑÀ, Ester: *Supervivència de postguerra...*, op. cit.; el cas de Reus, a DUCH, Montserrat, *Reus sota el primer franquisme, 1939-1951*, Reus, Associació d'Estudis Reusencs, 1996. Interessants dades sobre l'afiliació falangista a DUCH, Montserrat: «Partit Únic i poder local. El personal polític dels primers ajuntaments franquistes», a DD.AA.: *La província de Tarragona durant el franquisme (1938-1976)*. Política,

Les queixes de les jerarquies provincials sobre els obstacles al desplegament del Partit Únic i la desorganització de moltes prefectures locals eren persistents a l'ample del territori català. Eren molt recurrents a l'hora de reclamar un major poder per al partit, però les lamentacions dibuixaven una situació no desitjada de les prefectures locals. A la província de Girona, on el juliol de 1940 FET y de las JONS disposava de més de 10.000 afiliats i afiliades adults, Josep Clara ha descrit una situació de les prefectures locals no gaire llustrosa. Els caps provincials Julio Iglesias-Ussiel (des. 1939-oct. 1940) i Vicente Ortega Sepúlveda (oct. 1941-feb. 1943) van intentar reforçar la presència i les esferes de poder de la Falange provincial gironina, però van trobar-se amb el «estado de completo y total abandono en que se hallan gran número de jefaturas, que de focos de organización y expansión de las doctrinas de nuestro Glorioso Movimiento Nacional, se han convertido por la desidia, incapacidad y falta de espíritu patriótico y falangista de los camaradas que las dirigían, en centros de descrédito para la Falange». El maig de 1942, Ortega anunciava la destitució i sancions exemplars a tots aquells caps locals i camarades que s'haguessin beneficiat dels càrrecs al partit.²³

A la província de Barcelona, la realitat del partit a la capital i ciutats com Sabadell, Terrassa, l'Hospitalet de Llobregat o Mataró²⁴ naturalment contrastava amb la dels pobles, a comarques. A principis de 1940, un informe sobre les delegacions locals dibuixava una realitat no molt diferent a les assenyalades, ben apartada del model de partit feixista: «La mayor parte de las Jefaturas de pueblo funcionaban como antiguos casinos políticos, hasta el punto de que no era cosa desusada verles emplear los términos de 'presidente' y 'socios' para designar al Jefe Local y a los afiliados a la organización».²⁵ Un altre informe, signat pel professor de la Escuela Social de Barcelona Renato Llanes de Niubó, el setembre de 1940, assenyalava que Falange «es poco menos que desconocida» i constatava que «es bien triste el enorme retroceso sufrido respecto a la opinión pública y a la confianza puesta en Falange en algo más de un año». Encara que el nombre d'inscrits al partit a la província, sense comptar la capital, era de 25.953 membres, dels quals uns 10.000 eren militants i la resta adherits,²⁶ anotava una situació administrativa bastant deficient, amb un retard excessiu en el lliurament dels carnets. Les raons d'aquesta situació, segons l'in-

societat i cultura, Tarragona, Publicacions del Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver del Camp de Tarragona, 1996, pp. 85-110.

²³ CLARA, Josep: *El Partit Únic. La Falange i el Movimiento a Girona...*, op. cit., p. 46.

²⁴ THOMÀS, Joan M.: *Falange, guerra civil, franquisme...*, op. cit.; MARCET, Xavier: *Els anys foscos de postguerra. Terrassa, 1939-1945*, Terrassa, Fundació Torre del Palau, 1999; MARÍN, Martí: «FET y de las JONS a Sabadell: 1939-1945», *L'Avenç*, 157, 1992, pp. 32-39; MARÍN, Martí: *Els ajuntaments franquistes a Catalunya...*, op. cit.; SANTACANA, Carles: *Victoriosos i derrotats. El franquisme a l'Hospitalet de Llobregat, 1939-1951*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994.

²⁵ THOMÀS, Joan M.: *Feixistes! Viatge a l'interior del falangisme català*, Barcelona, L'Esfera dels Llibres, 2008, p. 186.

²⁶ TÉBAR HURTADO, Javier: *Barcelona, anys blaus. El governador Correa Veglison: poder i política franquistes (1940-1945)*, Barcelona, Flor del Vent, 2011, p. 134.

formant, era el poc encert a l'hora d'escollir els caps provincials, que no havien sabut envoltar-se de les persones adequades, a l'igual que en els pobles, on calia una depuració i reorganització a fons per tal de «desechar todos aquellos elementos tarados». En molts pobles hi havia una pugna oberta entre el cap local i l'alcalde, per la qual cosa Llanes de Niubó assenyalava la necessitat d'unificar els dos càrrecs en la mateixa persona.²⁷

Molts informes interns reflectien la manca de lideratge, d'aptitud i d'esperit de les jerarquies provincials i locals. La interinitat al capdavant de les prefectures provincials, afegida a la poca connexió amb la província d'alguns caps forans, no van ajudar a la consolidació de FET y de las JONS. A Lleida, mitjan 1940 es denunciava la situació de desgovern que patia la prefectura des que el cap provincial, el militar Ramón Trepas, havia estat destinat a les Balears. Era urgent el nomenament d'un cap que «pueda hacer resurgir el Partido del caos en que se halla», perquè la situació provocava un greu decaïment de la moral dels afiliats que, es deia, poc a poc es donaven de baixa.²⁸ Aquest estat de confusió va contribuir a la desorganització del partit, així com a situar-lo en una feble posició respecte els governadors civils, més estables i amb unes majors atribucions de poder.

Només la prefectura provincial de Tarragona, dirigida per José Mª Fontana des del primer moment l'abril de 1938 fins desembre de 1943, se salvà de la tònica general i, significativament, sembla que va ser a Tarragona on la penetració social del partit va aconseguir uns millors resultats. A Lleida, entre l'abril de 1938 i l'abril de 1943, cinc persones se succeïren al capdavant de la Falange provincial i només un d'ells, Ramón Trepas, era originari del territori. A Barcelona, entre el gener de 1939 i l'octubre de 1940, la prefectura provincial va ser ocupada per quatre caps diferents. La de Girona, entre el febrer de 1939 i el novembre de 1943, va tenir cinc caps provincials, a més de tots els interins.²⁹ La situació es reproduïa de forma desigual als pobles, on trobem tan el freqüent relleu dels caps com la continuïtat durant molts anys, en un clar exemple de personalització del càrrec.

TENSIONS, CONFLICTES I ENFRONTAMENTS

La implantació de FET y de las JONS no va estar exempta de conflictes i tensions, que foren interns, entre els diversos grups que confluïren en el Partit Únic i tenien a veure amb la Unificació, i externs, amb les institucions políti-

²⁷ «Informe sobre la situación de Cataluña», Renato Llanes de Niubó, AGA, Presidencia, SGM-DNP, c. 31 (20.525).

²⁸ Informes del delegat provincial de Información e Investigación i de la delegada provincial de la Sección Femenina, maig de 1940. AGA, Presidencia, SGM-DNP, c. 368 (20.868).

²⁹ THOMÀS, Joan M.: *José M. Fontana Tarrats...*, op. cit.; MAGRIÑÀ, Ester: *Supervivència de postguerra...*, op. cit.; THOMÀS, Joan M.: *Falange, guerra civil, franquisme...*, op. cit.; CLARA, Josep: *El Partit Únic...*, op. cit.

ques amb què Falange competia per aconseguir parcel·les de poder polític. La bibliografia disponible ens mostra una realitat del Partit Únic caracteritzada, des del final de la guerra i cada cop més, per la impotència i la desorganització tan en els centres de poder com en les províncies i les localitats.³⁰

El repartiment de poder en el naixent Partit Únic a Catalunya va afavorir la Falange, en perjudici dels antics tradicionalistes, majoritaris abans de la guerra. Joan Ma. Thomàs ha documentat a bastament les lluites entre falangistes i tradicionalistes catalans a Burgos, durant la guerra, per fer-se amb el control de la Delegación Territorial de FET y de las JONS.³¹ S'ha assenyalat el fet que una bona part dels carlins catalans, significativament la plana major del moviment d'abans de 1936, no es resignaren a l'hegemonia falangista imposada. Al llarg de 1938 i primers mesos de 1939, els carlins contraris a la Unificació reclamaren les seves quotes de poder en el Partit Únic i intentaren recuperar les pròpies estructures organitzatives. Inicialment, les delegacions provincials de Frentes y Hospitales i de Milicias van servir d'espais de reorganització dels nuclis carlins, que es resistien a integrar-se a FET y de las JONS. Des d'aquestes delegacions es van dur a terme campanyes de propaganda en contra de la Unificació i de captació de voluntaris per al Terç de Montserrat, així com activitats assistencials al marge del partit i sovint en pugna amb Sección Femenina i Auxilio Social.

És el cas de Lleida, on poques setmanes després de l'ocupació el cap provincial de Falange, Javier Bañeres, acusava el governador civil Luis Ventalló —antic tradicionalista però partidari de la Unificació— de no fer prou per forçar la integració dels carlins lleidatans al Partit Únic. Al llarg de 1938 es produïren incidents protagonitzats per *margarides* i altres integrants de Frentes y Hospitales. Bañeres pressionava el governador per aconseguir el tancament de la delegació i recordava el deure de totes les *margarides* d'afiliar-se, segons l'edat, a la Sección Femenina o la Organización Juvenil. La integració de les carlines a la Sección Femenina va fracassar i va ser origen de constants tensions.³²

Els carlins intentaren recuperar els seus centres polítics. Quan les tropes franquistes entraren a Barcelona el 26 de gener de 1939, els carlins hi obriren els dotze cercles i repartiren propaganda. L'acció fou reprimida pel general Álvarez Arenas, cap dels Servicios de Ocupación, que els clausurà fulminantment i des-terrà Mauricio de Sivatte, líder dels carlins catalans contraris a la Unificació.³³

³⁰ CAZORLA SÁNCHEZ, Antonio: *Las políticas de la victoria. La consolidación del Nuevo Estado franquista (1938-1953)*, Madrid, Marcial Pons, 2000, pp. 25-43.

³¹ THOMÀS, Joan M.: *Falange, guerra civil, franquisme...*, op. cit., pp. 127-196; i «Falangistes i carlins catalans a la «zona nacional» durant la Guerra Civil (1936-1939)», *Recerques*, 31, 1995, pp. 7-18.

³² ALV, c. «Gobierno Civil Lérida II», escrits de Javier Bañeres de 27-4-1938, 5-7-1938, 28-7-1938; JARNE, Antonieta: «La branca femenina del carlisme lleidatà. República, Guerra Civil i Primer Franquisme», a MIR, Conxita (ed.): *Carlins i integristes. Lleida segles XIX i XX*, Lleida, IEL, 1993, pp. 177-207.

³³ THOMÀS, Joan M.: *Falange, guerra civil, franquisme...*, op. cit., pp. 361-362; ALCALÁ, César: *D. Mauricio de Sivatte. Una biografía política (1903-1980)*, Barcelona, Scire/Balmes, 2009.

Sovint s'intentava reobrir els antics cercles tradicionalistes d'una forma encoberta. A Lleida, després de l'extinció de Frentes y Hospitales el maig de 1939, un grup de destacats carlins intentaren reconstituir-lo amb el nom de *Círculo España*. Van aconseguir implicar el governador civil Juan A. Cremades però l'intent no va passar per alt als falangistes, que pressionaren perquè s'apliqués la restrictiva legislació associativa per dissoldre'l. A finals d'agost de 1939, dos mesos després d'haver-ne aprovat els estatuts i enmig d'un ambient de conflicte entre falangistes i carlins, Cremades clausurava el *Círculo España*.³⁴ Tampoc va prosperar a Llardecans (Segrià), però sí que va reeixir a Juncosa de les Garrigues, on residia l'antic cap carlí provincial, Alfonso Piñol, i on la majoria eren socis del *Círculo España*. En altres localitats d'arrelada tradició carlina, com les Borges Blanques, Solsona o Cervera, els falangistes estaven molestos perquè «la disidencia de los antiguos componentes del Tradicionalismo se manifiestan en todos sus actos, festividades del Partido, uniformidad, etc.»³⁵

A la tardor de 1939 ja s'havia produït el canvi d'actitud dels carlins vers el Partit Únic, que Joan M. Thomàs documentà per al cas barceloní. Si fins aleshores els carlins catalans havien reclamat (sense èxit) el poder que els pertocava segons els acords de la Unificació i havien intentat mantenir (també sense èxit) els seu cercles, a partir d'aquest moment la seva actitud va passar a ser de rebuig i oposició al Partit Únic, dominat pels falangistes. Era evident el fracàs de la Unificació pels interessos carlins i molts es van autoexcloure del partit, es resistiren a afiliar-s'hi, boicotejaren actes de masses falangistes, s'esforçaren per mostrar públicament la seva identitat política, organitzaren actes, festes i aplecs al marge del partit i escamparen propaganda carlina i antifalangista. Sovint es refugiaren sota el paraigua de l'Església, a través d'Acció Catòlica, per dur a terme aquesta tasca contrària al domini falangista.³⁶ Com s'ha documentat en les quatre províncies catalanes, tot plegat va provocar nombrosos incidents amb els falangistes. Un cas significatiu, per la importància de l'acte, va ser el protagonitzat per un grup d'excombatents carlins que, en la visita de Franco a Lleida, el 30 de gener de 1942, van cridar *¡Viva el Rey!* i *¡Dios, Patria y Rey!* en desfilar davant de l'estrada presidencial.

La desafecció carlina a FET y de las JONS va resultar un obstacle al desplegament i implantació del Partit Únic en el territori català. Amb els anys, la desafecció es va anar erosionant, fragmentant i integrant, bàsicament perquè alguns carlins més dòcils acceptaren càrrecs en els ajuntaments, diputacions o en el mateix Partit Únic. En aquest sentit, destacà l'esforç unificador del governador civil i cap provincial de Barcelona Antonio F. Correa Veglison (1940-1945), que va

³⁴ AHL, FGC, Secció Associacions, c. 14-G.

³⁵ AHL, FGC, Secció Associacions, Llibre de registre d'associacions, 1-v; AGA, SGM-DNP, c. 368 (20.868), «Información relacionada...», 5-10-1939.

³⁶ MARCET, Xavier: *Els anys foscos de postguerra...*, op. cit., pp. 51-58.

intentar equilibrar les diverses famílies polítiques dins FET y de las JONS sota les consignes de «unidad y disciplina».³⁷

A pesar dels esforços de la propaganda i la premsa en presentar el règim com un bloc monolític, es troben múltiples tensions, fractures i conflictes dins de la coalició vencedora, motivades normalment pel repartiment del poder.³⁸ Altra cosa és si aquestes disfuncions internes eren tan profundes com per posar en qüestió el Movimiento o el règim de Franco. Creiem que en cap moment amenaçaren la seva continuïtat, ja que, malgrat l'existència no sempre harmònica de diversos projectes polítics, hi havia unes coincidències bàsiques entre els diferents sectors de la coalició: la legitimitat inqüestionable del règim i la compartida victòria social d'uns grups sobre uns altres.

Els informes de la Falange acusaven els governadors civils de posar traves a la tasca del partit. Per bé que formaven part de la retòrica pròpia de la Falange d'aquells anys, totes les anàlisis sobre el partit i les institucions polítiques mostren enfrontaments més o menys virulents entre els caps provincials del partit i els governadors civils. Aquesta va ser la tònica habitual mentre es va mantenir la dualitat de poders al capdavant de les províncies.³⁹ Les topades entre Cándido Sáez de las Moras i el governador Juan A. Cremades a Lleida, entre Paulino Coll i els caps provincials Julio Iglesias-Ussiel i Vicente Ortega a Girona, amb el governador Wenceslao González Oliveros a Barcelona o entre José Mª Fontana i diversos governadors a Tarragona, van ser públics i notoris. Sovint els enfrontaments es reproduïen als pobles, entre els caps locals de Falange i els alcaldes. Un informe del cap local de Móra d'Ebre (Ribera d'Ebre), de juliol de 1942, manifestava el divorci entre el partit i l'Ajuntament. Acusava els regidors de no tenir cap autoritat moral i política, de no sentir la ideologia falangista, d'obstaculitzar el camí del partit. En accedir al càrrec, havia trobat un partit «completamente desecho, con una moral bajísima, sin la más mínima prueba de iniciativa propia y un decaimiento tan general que representaba palpablemente que Falange no existía como Organismo oficial si no como un simple taburete que se debatía a los caprichos de las circunstancias». Només hi veia una solució: el nomenament de falangistes per als càrrecs municipals. En contra de les propostes del capellà i l'alcalde que presentaven candidats poc afectes a la Falange, el cap local indicava els delegats locals del partit com a persones d'absoluta confiança.⁴⁰

³⁷ TÉBAR HURTADO, Javier: *Barcelona, anys blaus...*, op. cit., pp. 163-183. THOMÀS, Joan M.: «Carlisme barceloní als anys quaranta: «sivattistes», «unificats», «octavistes»», *L'Avenç*, 212, 1997, pp. 12-17.

³⁸ L'interessant estudi de microhistòria de Jordi FONT AGULLÓ: *¡Arriba el campo!*..., op. cit., posava al descobert moltes d'aquestes fractures i microconflictitats internes existents en el cas de l'Alt Empordà.

³⁹ Per citar alguns dels estudis provincials o regionals que testimonien els enfrontaments, SANZ ALBEROLA, Daniel: *La implantación del franquismo en Alicante. El papel del Gobierno Civil (1939-1946)*, Alacant, Publicacions de la Universidad de Alicante, 1999; RIVERO NOVAL, Mª Cristina: *Política y sociedad en la Rioja durante el primer franquismo (1936-1945)*, Logroño, Instituto de Estudios Riojanos, 2001; GONZÁLEZ MADRID, Damián: *La Falange manchega (1939-1945). Política y sociedad en Ciudad Real durante la etapa «azul» del primer franquismo*, Ciudad Real, Diputación Provincial, 2004.

⁴⁰ Arxiu Comarcal de la Ribera d'Ebre (ACRE), Fons Prefectura Local del Movimiento Nacional de Móra d'Ebre, c. 1.

Les tensions reflectien les lluites per aconseguir unes majors esferes de poder i influència entre unes institucions que partien d'una posició legal desigual en l'edifici del règim. El nomenament de les comissions gestores municipals, així com l'exercici del poder més o menys allunyat dels postulats falangistes, eren motiu de disputa entre el partit (que tenia capacitat per proposar) i el governador civil (qui tenia la capacitat per nomenar). Es va tendir a supeditar el partit als interessos governatius, i els caps provincials de Falange que gosaven enfrontar-se als governadors, així com els caps locals que gosaven fer-ho amb els alcaldes, solien ser rellevats. L'excepció va ser altre cop a Tarragona, on José Mª Fontana va sobreviure el relleu de diversos governadors civils.

Per acabar amb aquestes tensions, a nivell provincial i local, s'estengué arreu la unificació dels dos càrrecs en la mateixa persona. A Catalunya, Antonio Correa Veglison va ser el primer governador civil que va ostentar alhora el càrrec de cap provincial del partit, primer durant uns mesos a Girona i definitivament a Barcelona a partir de finals de 1940. En les altres províncies catalanes, els càrrecs s'unificaren al llarg de 1943 i 1944. A nivell local la unificació no va ser completa, mantenint-se separats els càrrecs quan el cap local no creava problemes als ajuntaments i alcaldes.

Pels falangistes la unificació de càrrecs va ser vista com la única possibilitat per aconseguir el poder que es mereixia el partit. A partir d'aquest moment es va promocionar per al càrrec de governador civil a individus de FET y de las JONS i les propostes falangistes de renovació de les comissions gestores van ser tingudes més en compte que mai.⁴¹ Els informes del partit feien constar la bona sintonia amb les institucions i les crítiques desaparegueren. Semblava que el segell falangista impregnés l'acció de govern a les províncies. La realitat, però, distava de la consecució de l'objectiu de «todo el poder para la Falange». Per contra, la unificació va subordinar el partit a l'Estat, de manera que eren les institucions governatives (governadors civils i alcaldes) que es feien amb el control del partit. Estava clar que FET y de las JONS no tenia les regnes del poder polític. El Ministerio de la Gobernación (i no la Secretaría General del Movimiento) nomenava els governadors civils-caps provincials. Els governadors civils, al seu torn, nomenaven els alcaldes-*jefes locales*. La cadena de distribució del poder era clara, com també ho eren la dependència i l'obediència. El nomenament de falangistes, *camisas viejas* o noves, per ocupar governs civils, diputacions i ajuntaments satisfia les demandes de FET y de las JONS, a la vegada que mostrava la necessitat d'acatar les ordres del Govern central. En la pràctica va resultar

⁴¹ Diversos estudis remarquen que és amb la unificació de càrrecs provincials quan es produeix la definitiva entrada massiva d'afiliats al Partit Únic a les comissions gestores municipals i provincials. Cfr. CENARRO, Ángela: *Cruzados y camisas azules...*, op. cit.; MARÍN, Martí: *Els ajuntaments franquistes a Catalunya...*, op. cit.; SANZ, Julián: «Camarada Gobernador. Falange y los Gobiernos Civiles durante el primer franquismo», a NICOLÁS, E. / GONZÁLEZ, C. (coords.): *Ayeres en discusión. Temas clave de historia contemporánea hoy*, Murcia, Universidad de Murcia, 2008, CD-Rom.

una forma efectiva d'integrar en la carrera política de l'Estat individus que fins aquell moment havien desenvolupat la seva trajectòria en les files del partit. En general, el que succeí arreu va ser que molt falangistes que accediren a les institucions polítiques van esdevenir autoritats civils i van deixar d'actuar en nom de FET y de las JONS. Com digué Martí Marín pel cas sabadellenc, el projecte autònom de Falange durà el temps que van trigar els seus homes a consolidar-se en el poder municipal.⁴²

Aquestes eren les parcel·les de poder real que molts falangistes desitjaven. Va ser la veritable domesticació de la Falange per part de l'Estat, que, impulsat per les exigències marcades per la voluntat de supervivència, va convertir el Partit Únic en una maquinària burocràtica al servei de l'Estat, quan, ja des de 1942 i definitivament a partir de 1945, obligat per l'escenari internacional de derrota dels feixismes, el règim va dur a terme el procés de desfeixistització.⁴³ Anys després, José Mª Martínez Val (governador civil de Lleida, 1968-1970) escrivia que la unificació de càrrecs provincials havia portat la Falange al fracàs, ja que havia posat fi als enfrontaments a costa de la desactivació definitiva dels propòsits autònoms i revolucionaris falangistes i va significar l'absoluta burocratització del Movimiento i els seus dirigents, més preocupats per conservar el càrrec que per altra cosa.⁴⁴

UNA RADIOGRAFIA DE LES FALANGES RURALS DE POSTGUERRA

Bona part dels informes de les Falanges provincials posaven de relleu la manca dels recursos materials i humans necessaris per escometre les funcions tan ambiciosos que li havien estat assignades al Partit Únic, així com la manca de preparació de les persones que ocupaven els càrrecs delegats a les prefectures provincials i locals. En uns anys de postguerra en què els recursos eren escassos, les mancances de les infraestructures tant de l'Estat com de la Falange eren patents. Els esforços de les jerarquies, algun d'ells abnegats i convençuts en l'exercici de

⁴² CENARRO LAGUNAS, Ángela: *Cruzados y camisas azules...*, op. cit, p. 116; MARÍN, Martí: «FET y de las JONS a Sabadell, 1939-1945: els primers temps», art. cit.

⁴³ Segons Ismael Saz, la fi definitiva del projecte totalitari de FET es remuntaria a l'any 1941, quan va fracassar l'ofensiva dels falangistes radicals per aconseguir el poder pel Partit Únic i la primàcia de l'aspecte polític sobre el tècnic. Així, atenent a les relacions entre les dinàmiques interior i exterior del règim de Franco, Saz ha distingit tres fases diferents en l'ascens i caiguda de la Falange feixista durant la Segona Guerra Mundial: 1939-1941 (acceleració del procés de feixistització afavorida per les victòries de l'Eix), 1941-1942 (tot i les victòries de l'Eix, la Falange feixista pateix la seva definitiva derrota) i 1942-1945 (les derrotes de l'Eix suposen una acceleració del procés de desfeixistització). SAZ CAMPOS, Ismael: «El primer franquismo», *Ayer*, 36, 1999, pp. 201-221. Per la trajectòria institucional del Partit Únic entre 1937 i 1945, cfr. THOMÀS, Joan M.: *La Falange de Franco. Fascismo y fascistización en el régimen franquista (1937-1945)*, Barcelona, Plaza & Janés, 2001.

⁴⁴ MARTÍNEZ VAL, José M^a: *¿Por qué no fue posible la Falange?*, Barcelona, Dopesa, 1976, pp. 145-148.

les tasques, toparen amb una realitat adversa. Des de ben aviat, i en la majoria de prefectures provincials, els *partes mensuales* mostraren la imatge d'un partit desassistit. Com més lluny dels centres de poder, més evident era la manca de recursos de tota mena. A mitjan 1940, era preocupant la situació econòmica de la prefectura provincial lleidatana ja que «los recursos [...] son pocos y no son suficientes para cubrir las necesidades más perentorias a pesar de la austeridad que existe en lo referente a gastos de personal administrativo». Les quotes dels afiliats a la capital no passaven de 1.700 ptes. mensuals («fiel reflejo de los poquísimos afiliados que hasta ahora existen») i havien de confiar dels donatius particulars (en retrocés, per les dures condicions de vida de la postguerra) i les subvencions per poder fer front, de forma clarament insuficient, a les despeses de personal (unes 8.200 ptes.) i de lloguer de locals, llum, telèfon, material d'oficina (unes 2.000 ptes.). La prefectura es trobava que devia diverses mensualitats a les persones que hi treballaven. La dependència econòmica de Secretaria General del Movimiento per cobrir les despeses mensuals era, doncs, alarmant.⁴⁵

Per aquelles mateixes dates, la secretaria local de Lleida estava quasi abandonada, sense activitat, no disposava ni de fitxers dels afiliats ni de llibre de registre d'entrades i sortides. El seu estat econòmic era tan lamentable que havia de sol·licitar crèdits especials a la Secretaria General del Movimiento per adquirir material d'oficina. Fins l'agost de 1940 no va prendre l'organització definitiva, amb el nomenament dels sis delegats de districtes en què es dividia la ciutat, amb tasques d'informació, control i propaganda. El març de 1941 es posaren al dia les nombroses sol·licituds d'afiliació, desateses fins uns mesos abans. El nombre d'inscrits a Falange a la capital era de 866 persones. S'atribuïa la situació al secretari local que havia exercit el càrrec des de l'inici, a qui es considerava «persona carente de autoridad personal y estilo falangista».⁴⁶ El nomenament d'un *camisa vieja* i exdivisionari, el novembre de 1943, va suposar un augment momentani de l'activitat però no va canviar el rumb de la secretaria local, abocada a la tasca burocràtica.

La implantació del Partit Únic en el territori havia estat desigual malgrat les disposicions legislatives i la voluntat de les jerarquies del partit. Existien diferències entre el món urbà i el món rural, entre els pobles petits i les capitals de partit judicial o grans poblacions. Un informe d'inspecció a la Seu d'Urgell, el juliol de 1940, remarcava el bon funcionament de la prefectura local i comarcal i llurs delegacions, per bé que feia constar les grans dificultats per organitzar les prefectures locals en els petits pobles de la comarca: «el desarrollo de la Organi-

⁴⁵ AGA, Presidencia, SGM-DNP, informes mensuals 1940, c. 368 (20.868), c. 59 (20.554). Els llibres de comptabilitat de la prefectura de FET y de las JONS de Lleida dels anys 1939-1942 a AHL, FGC, c. 4312, 4313.

⁴⁶ AGA, Presidencia, SGM-DNP, c. 59 (20.554), escrit de 9-11-1940; Llibre de comptabilitat de la prefectura de FET y de las JONS de Lleida, 1939-1941, AHL, FGC, c. 4312; AGA, Presidencia, Vicesecretaria General del Movimiento, c. 80, 26-2-1941.

zación en los pueblos de la Comarca es bastante deficiente, debido a la falta de comunicaciones ya que la mayoría de los pueblos sólo cuentan con caminos de herradura, estando en proyecto la agrupación de Jefaturas Locales que no cuentan con el número suficiente de afiliados para desenvolverse independientemente».⁴⁷

La documentació falangista al·ludeix sovint a les sol·licituds adreçades als ajuntaments per obtenir ajudes econòmiques. A Tàrrrega, el cap local de Falange i alhora regidor municipal presentava l'octubre de 1940 una sol·licitud de subvenció pel partit que «permita su desenvolvimiento con la holgura de medios que la misma razón de su existencia exige». En el pressupost anual de 1941 l'ajuntament de Tàrrrega concedia 1.500 ptes. a la prefectura local, a més de sufragar amb 3.000 ptes. les despeses ocasionades pel canvi de local. El 1942 la quantitat pressupostada es doblava a 3.000 ptes., incloses dins l'apartat de *Instrucción Pública*. A banda d'aquestes ajudes anuals, les activitats d'Auxilio Social i del Frente de Juventudes també rebien subvencions municipals.⁴⁸ Les contribucions de la *Ficha Azul*, el *Día de Plato Único*, el *Día sin Postre*, les donacions de particulars i tota mena d'altres recol·lectes i postulacions d'Auxilio Social, a l'igual que les recaptacions anuals del Frente de Juventudes, no arribaven a les quantitats previstes, per molt que s'amenacés les persones solvents i s'exhortés els caps locals i delegats a posar-hi tot l'esforç. Les contribucions, en principi voluntàries, tenien el pes d'un impost pels afiliats al partit, dels quals es portava un rigorós control perquè paguessin les quotes assignades. Amb tot, com feia constar l'alcalde de Guimerà (Urgell), eren nombroses les persones que «una y otra vez han desoído el llamamiento humanitario y patriótico».⁴⁹

Encara que resulta difícil estudiar la vida de les Falanges locals per la poca documentació disponible, es pot deduir que en general la desorganització i la manca de recursos va persistir al llarg dels anys i es va convertir en l'estat natural de moltes d'elles. Tot just creades les dotze prefectures comarcals de FET y de las JONS a Lleida, el novembre de 1941, s'envià un qüestionari a les delegacions locals per conèixer-ne l'estat material i humà. A l'Arxiu Comarcal de la Noguera disposem de les respostes dels pobles d'Albesa, Algerri, Bellví, Cubells, Montgai, la Sentiu de Sió, Tragó de Noguera i Vallfogona de Balaguer. Creiem que ofereixen un bon retrat de la situació del partit que podria estendre's a la majoria de pobles del món rural lleidatà (i en bona part català) de postguerra.

⁴⁷ «Informe sobre el viaje de inspección a Seo de Urgel», 6-7-1940. AGA, Presidencia, SGM-DNP, c. 368 (20.868).

⁴⁸ Arxiu Comarcal de l'Urgell (ACU), Fons Municipal de Tàrrrega, Llibre d'Actes municipals, 1939-1944.

⁴⁹ ACU, Fons Municipal de Guimerà, 04. Beneficència i assistència social, reg. 577, «Auxilio Social, 1939-1944». El juliol de 1939, només 43 pobles lleidatans cotitzaven la *Ficha Azul*, per un valor de 19.669,75 ptes. Un any després, l'agost de 1940, van ser recaptades 44.634 ptes., lluny encara de les 80.000 ptes. que esperaven les jerarquies d'Auxilio Social. Dades a JARNE MÒDOL, Antonieta: *La Secció Femenina a Lleida. Els anys triomfals*, Lleida, Pagès, 1991, pp. 91-92 i *La Mañana*, 5-10-1940.

En cap de les vuit localitats Falange disposava d'un local propi. A Algerri i Vallfogona de Balaguer el tenien llogat i pagaven 150 i 200 ptes. anuals. A Albesa pagaven 25 ptes. mensuals per poder fer ús d'un espai cedit per l'Ajuntament. A Cubells, la Sentiu de Sió, Montgai i Tragó de Noguera estaven en locals cedits sense pagar cap lloguer, respectivament per la Junta de Recuperación, un particular i l'Ajuntament els dos darrers. A la Sentiu, poble *adoptado por el Caudillo*, els falangistes esperaven la construcció d'un nou local per part de Regiones Devastadas. A Bellvís la prefectura local es trobava al domicili del cap local.

Les condicions dels estatsges eren regulars. Només quatre prefectures disposaven de mobiliari bàsic. A Albesa tenien quatre cadires, una taula escriptori, un armari arxivador i una màquina d'escriure. Era mobiliari requisat quan les tropes de Franco entraren al poble. A Algerri passaven amb un escriptori i unes quantes cadires, que eren de propietat. Com a Vallfogona de Balaguer. A la Sentiu de Sió tenien un escriptori i cadires que els havien cedit temporalment. Cap de les vuit prefectures disposava de les obres bàsiques del Movimiento, ni de telèfon ni d'aparell de ràdio; en canvi, totes tenien els retrats de Franco i José Antonio, excepte Montgai i Tragó de Noguera. Només a Algerri i Bellvís tenien penjat el crucifix de rigor. A Tragó de Noguera no tenien les banderes preceptives, mentre que tan sols a Algerri hi havia el rètol al balcó de la prefectura.

Pel que fa les delegacions disponibles, a Albesa manifestaven comptar amb les Milicias, Auxilio Social i Sindicatos. Algerri comptava amb la delegació Sindical i Sección Femenina. La Sentiu de Sió amb les delegacions de Administración, Excombatientes i el Frente de Juventudes. Cubells disposava de les Milicias, Sección Femenina i la Sindical. A Montgai només hi eren la de Administración i el Frente de Juventudes. A Tragó de Noguera, les del Frente de Juventudes, Excombatientes i Sección Femenina. A Bellvís disposaven del Frente de Juventudes, Milicias, Excombatientes, Información e Investigación, Sindicatos, Prensa y Propaganda, Tesorería i Administración.

En general, els caps locals manifestaven que en major o menor mesura la Falange estava representada a l'Ajuntament. Només a Tragó de Noguera cap afiliat al partit ocupava càrrecs de poder. El cap local d'aquesta localitat era prou explícit en retratar la situació de la prefectura local: «De hecho la Jefatura Local se desenvuelve en la casa del Ayuntamiento por haber allí una máquina de escribir. Para muchos de sus actos el Delegado Local del F. de J. se sirve de la Escuela. Realmente se carece de todo por no disponer de local propio».⁵⁰

L'existència sobre el paper de delegacions locals dels serveis o el nombre d'inscrits a aquestes Falanges locals, tanmateix, no ens explicarien la seva activitat real. Les dades d'afiliació disponibles de les prefectures de la comarca de Balaguer són del gener de 1944, quan el partit disposava de 1.150 individus ins-

⁵⁰ Les fitxes d'informació de les vuit prefectures a ACN, Fons Prefectura Comarcal de Balaguer del Movimiento, c. 1.

crits, dels quals 122 militants (10,6%) i 1.028 adherits (89,4%). Atès que moltes prefectures no reunien les condicions ni comptaven amb els afiliats mínims (vint inscrits), el gener de 1944 es van reorganitzar les prefectures locals, i la comarcal de Balaguer de vint-i-dues prefectures va passar a onze, cadascuna de les quals integraven més d'un poble.⁵¹ Les fitxes complimentades de nou per les prefectures locals el març de 1944 ens donen un quadre molt similar al de 1941, amb Falanges locals que continuaven sense local i s'allotjaven en despatxos de l'ajuntament, que no disposaven de les banderes preceptives ni tampoc els rètols al balcó o les obres bàsiques del Movimiento.⁵² A la província de Girona, com ha indicat Josep Clara, ja s'havia endegat la reorganització de les prefectures locals i l'any 1942 se n'havien suprimit quaranta. A Tarragona, la divisió comarcal es va completar el 1944.⁵³

Des de ben aviat s'havien produït baixes en el partit i aquesta era una circumstància que preocupava les jerarquies. Es donaven casos, com Albesa, en què el gener de 1944 la Falange local havia perdut prop d'un 40% dels inscrits que tenia el març de 1939. A la Serra d'Almos (Ribera d'Ebre) dels 88 afiliats masculins, 22 a la Sección Femenina i 35 al Frente de Juventudes del febrer de 1941 es va passar a 60 afiliats masculins, 14 a la Sección Femenina i 14 al Frente de Juventudes el febrer de 1944.⁵⁴ A Girona també s'ha anotat el gran nombre de baixes que es donaren en aquells anys.⁵⁵ Tret d'alguna expulsió, moltes d'aquestes eren degudes al no pagament de les quotes, voluntari o per dificultats econòmiques, i a partir de 1943 s'incrementà la defecció per la marxa desfavorable de l'Eix en la Segona Guerra Mundial. Les jerarquies intentaven posar traves a les baixes d'afiliats, aduint que no era un mer tràmit, «pues de lo contrario, nos encontraríamos como aquellos partidos caducos de antes, que caprichosamente se daba de alta y baja cualquier persona cuando lo creía conveniente, cosa que nuestra heroica Falange no es ni puede ser así».⁵⁶

El funcionament de FET y de las JONS a nivell local era bastant precari. Moltes Falanges continuaven tenint una actuació gairebé autònoma respecte a la prefectura provincial i els delegats de servei no es reunien pràcticament mai per informar dels comptes i resoldre els afers de tràmit, com deien els estatuts del partit. No es cobraven les quotes d'afiliació, els locals estaven gairebé sempre tancats

⁵¹ *Ibidem.*

⁵² *Ibidem.*

⁵³ CLARA, Josep: *El Partit Únic...*, op. cit., p. 48; «Circular núm. 18», 24-5-1944, ACRE, Prefectura Local de FET y de las JONS de la Serra d'Almos, c. 2.

⁵⁴ ACRE, Fons Prefectura Local de FET y de las JONS de la Serra d'Almos, c. 2.

⁵⁵ CLARA, Josep: *El Partit Únic...*, op. cit., p. 218; en el cas de les Illes Balears, MOROTE PONS, Ramon: *La Falange a Mallorca entre la República i el primer franquisme: espectre sociopolític*, tesi doctoral, Universitat de les Illes Balears, 2000.

⁵⁶ Comunicació del cap provincial accidental de FET y de las JONS de Lleida, Víctor Hellín, 17-3-1941. ACN, Fondo Jefatura Local del Movimiento de Albesa, c. 2.

i només es convocaven els afiliats als actes més destacats.⁵⁷ L'informe d'inspecció realitzat a la Tresoreria Provincial de FET y de las JONS de Lleida l'abril de 1944 assenyalava que eren ben poques les prefectures locals que complien les ordres administratives. La majoria presentaven un descontrol administratiu absolut, no enviaven els resums de cobraments i pagaments o ho feien amb gran retard; molt poques pagaven el 20% del Fons de Compensació (l'octubre de 1940 s'havia reduït del 40% al 20%), per la qual cosa la prefectura provincial ingressava només 300 ptes. Moltes prefectures locals ja ni contestaven els oficis enviats des de Lleida.⁵⁸

A Tarragona, una circular del governador civil Francisco Labadíe Otermín de juny de 1944 donava una idea de la situació de moltes prefectures locals en la demarcació. Algunes d'elles estaven situades a casa dels caps locals, dels delegats de servei o en un racó de l'ajuntament. Labadíe exigia que en tots els pobles, per petits que fossin, la prefectura local disposés d'un lloc propi que estigués net i disposés de les fotografies de Franco i José Antonio, les banderes del Movimiento, els rètols i un règim burocràtic diligent, per tal de que «dentro y externamente se refleje el espíritu de orden, prontitud y laboriosidad que son nuestras normas». Era necessari millorar el funcionament administratiu de les prefectures locals, ja que no totes les delegacions del partit disposaven d'un registre d'afiliats ni controlaven el pagament de les quotes mensuals.⁵⁹

La situació descrita de les Falanges locals poc podia fer pensar en el partit únic de voluntat totalitària creat l'abril de 1937 i contrastava amb la posició de FET y de las JONS a nivell estatal, que en els primers anys quaranta es trobava en el punt àlgid de la seva presència institucional i influència.

SOCIALITZACIÓ, ENQUADRAMENT I CONTROL SOCIAL DE LA FALANGE

Com a instrument totalitari, el Partit Únic FET y de las JONS havia de marcar les línies ideològiques del règim, havia de formar i oferir el personal per ocupar les institucions polítiques i, a través dels diversos instruments de penetració social (Sección Femenina, Organización Juvenil-Frente de Juventudes, Sindicatos), havia de controlar, enquadrar i socialitzar la població espanyola en els valors del *Nuevo Estado*. L'èxit o fracàs de FET y de las JONS tenia a veure tant amb la seva ca-

⁵⁷ A partir de setembre de 1943, la prefectura local de Tremp va deixar d'ingressar quotes d'afiliació. Quan l'agost de 1945 el cap local va traspassar el comandament, feia constar que de la seva butxaca havia pagat 279,20 ptes. per fer front a les despeses de telèfon, material d'oficina i la subscripció al diari *La Mañana* de tres trimestres. ACPJ, Fons Prefectura Local de FET y de las JONS de Tremp, Llibre de caixa 1938-1944.

⁵⁸ «Informe que presenta el interventor Mariano Pérez Ribón de la inspección realizada en la Tesorería Provincial de Lérida. Abril de 1944», AGA, Presidencia, Vicesecretaría General del Movimiento, Tesorería General, c. 52-19/20.

⁵⁹ ACRE, Fons Prefectura Local de FET y de las JONS de la Serra d'Almos, c. 4, 22-6-1944 i 16-9-1944.

pacitat d'influència i control de l'Estat com amb la seva capacitat de penetració social. La implantació de les delegacions de serveis del Partit Únic va venir marcat per les dificultats i la manca de recursos propis d'uns anys de misèria econòmica, la poca preparació del personal disponible i els múltiples enfrontaments, a nivell provincial i local, amb les autoritats governatives. El contrast entre el discurs i la propaganda de Falange i la realitat era abismal i, paradoxalment, no va ser fins que el partit es va consolidar com un aparell burocràtic i el franquisme es va desfeixistitzar que algunes delegacions van aconseguir una major activitat.

Per raons d'espai, analitzarem només el cas del Frente de Juventudes, per ser l'adoctrinament d'infants i joves una de les tasques fonamentals de socialització encarregada a FET y de las JONS i que havia de garantir la continuïtat del Movimiento. Tanmateix, des dels primers moments, com a Organización Juvenil, va haver de fer front a una situació adversa al desenvolupament de la seva tasca. De manera que la seva extensió va ser limitada. L'agost de 1939 només funcionaven en realitat dotze delegacions locals de OJ del centenar que existien sobre el paper a la província de Lleida. Uns mesos després un altre informe lleidatà afirmava que la OJ «es quizá la Delegación, teniendo en cuenta su gran importancia, que peor funciona» i assenyalava els canvis de delegat provincial, la poquíssima aptitud dels comandaments i assessors i el poc suport rebut, com a causes de la situació precària que patia la OJ. Devia ser habitual en altres províncies espanyoles, com en el cas de Girona, on el delegat provincial escrivia l'octubre de 1940 que «la Organización está casi muerta, que no da señales de vida, que los muchachos no están en ella a gusto».⁶⁰

Els informes locals observaven la passivitat de les famílies per afiliar els seus fills, fins i tot entre els membres del partit, més preocupats per la dura supervivència diària.⁶¹ En molts casos, les famílies que inscrivien els fills ho feien per trobar protecció en el partit, en d'altres per treure'n algun benefici en la situació de misèria d'aquells anys. L'actitud de molts pares vers la OJ i el FJ, i la preferència d'aquells amb més recursos de portar els seus fills a d'altres espais, com a la parròquia i Acció Catòlica, provocava recel en les jerarquies falangistes. En un informe de gener de 1942, la Falange lleidatana assegurava que «Acción Católica en esta Provincia se manifiesta por su actuación completamente apartada de la Falange; es más, puede ser considerada como el enemigo que tiene la Delegación Provincial del Frente de Juventudes».⁶²

⁶⁰ «Parte quincenal de 15-30 de junio de 1940», AGA, Presidencia, SGM-DNP, c. 368; RODRÍGUEZ, Ó. / LANERO, D.: «Frentes y Hermandades de postguerra. Juventud y campesinado en las Falanges rurales, 1939-50» (inèdit); CLARA, Josep: *El Partit Únic...*, op. cit., p. 155.

⁶¹ L'abril de 1940, la Secretaria General del Movimiento va dictar l'ordre perquè fossin inscrits a la OJ tots els fills dels afiliats a FET y de las JONS. «Circular n° 24», maig 1940. ACN, Fons Prefectura Local del Movimiento de Balaguer, c. 2.

⁶² «Informe de la delegación provincial de Información e Investigación de Lérida», 8-1-1942. AGA, Presidencia, Vicesecretaria General del Movimiento, c. 17.

La llei fundacional del Frente de Juventudes, de 6 de desembre de 1940, li assignava l'enquadrament de tota la població juvenil, obligatori (a diferència de la OJ, d'afiliació voluntària) per a tots els nens de 7 a 21 anys i totes les nenes de 7 a 17 anys (fins el 1945, que passà a dependre de la Sección Femenina). Distingit com «la obra predilecta del règimen», havia de ser un instrument adoc-trinador que actués en els centres d'ensenyament (escoles), els centres de treball i al camp. La llei distingia entre afiliats (voluntaris) i no afiliats (enquadrats). Els primers aprofundien en l'educació física, política i premilitar, i formaren les Falanges Juveniles de Franco (creades el 1942). El diferent nivell d'exigència i la prioritat en l'accés a determinats serveis i avantatges (beques, serveis d'ajuda, oficina de col·locació, campaments, etc.) diferenciava els afiliats voluntaris dels que només estaven enquadrats.⁶³ La col·laboració de l'escola era indispensable per consolidar l'obra juvenil, de manera que als mestres els va ser exigít el certificat d'instructor elemental del FJ i, pel seu ascendent en els joves, molts d'ells foren nomenats delegats locals del servei.

La manca de normativa inicial va alentir la posada en marxa del nou Frente de Juventudes. Els informes de la prefectura lleidatana ressaltaven la necessitat de reorganitzar les delegacions locals juvenils, algunes de les quals es trobaven abandonades. Sembla ser, per les queixes escrites des de Lleida, que alguns delegats locals no només no complien amb les ordres sinó que, en alguns casos, posaven resistències al seu desenvolupament satisfactori.⁶⁴ La falta de mitjans va ser crònica. Fins el 1945, el FJ va dependre principalment de les postulacions i els donatius, de particulars, d'institucions i procedents d'altres serveis del mateix Partit Únic. Molts ajuntaments, sense recursos, es resistien a pagar l'1% dels seus pressupostos a la delegació provincial del Frontes de Juventudes, tal com la normativa obligava. Per això, el 1944 el governador civil de Lleida havia d'exigir a alguns ajuntaments el pagament de les subvencions corresponents a l'any 1942.⁶⁵

A partir de 1946, la Delegació Nacional del FJ va començar a rebre una partida pressupostària de l'Estat. Va ser a partir d'aquells moments que l'enquadrament i la socialització dels nois va adquirir una major extensió, gràcies a l'esforç que va rebre des de les prefectures provincials. El Frente de Juventudes va ser una de les delegacions falangistes que millor va sobreviure el procés de maquillatge del règim durant els anys de postguerra mundial. Consolidat tècnicament a partir de 1943-1944, va ampliar l'activitat a canvi d'eliminar els aspectes més lligats a la posada en escena feixista, substituïts per una major presència de l'adoc-trinament religiós.

⁶³ Per la estructuració legislativa i l'evolució de les organitzacions juvenils franquistes, cfr. CAÑABATE, José A.: *Les organitzacions juvenils del règim franquista (1937-1960)*, Palma de Mallorca, Edicions Documenta Balear, 2004.

⁶⁴ «Parte mensual del mes de marzo de 1941», AGA, Presidencia, SGM-DNP, c. 59 (20.554).

⁶⁵ AHL, FGC, Secretaria particular, c. 1898.

Un escrit de la delegació provincial de Tarragona, de febrer de 1945, assenyala la necessitat de «montar Hogares Rurales en todos los pueblos, uniformando las Falanges Juveniles de Franco, vigilar que en las escuelas se den las enseñanzas del Frente de Juventudes, que la subvención del Ayuntamiento se administre bien y con eficacia, procurar en definitiva ir preparando moral y materialmente a la generación que nos ha de suceder». En aquelles dates, la província de Tarragona comptava amb 3.405 afiliats a les FJF i disposava de 26 centúries organitzades i sis més en procés de formació.⁶⁶ Segons dades estadístiques oficials, durant l'any 1945, el FJ lleidatà havia donat formació a 8.466 nois enquadrats, repartits entre 5.757 alumnes d'ensenyament primari i 912 d'ensenyament secundari, 923 aprenents i oficials als centres de treball i 874 rurals. En el conjunt de la província existien tan sols vuit locals amb funcions de *Hogares*, si bé estaven en projecte de construcció uns altres 25 de nova planta i molts més en estudi, que mai s'arribaren a construir. Les Falanges Juvenils de Franco comptaven amb 15 centúries organitzades a la província de Lleida, cinc de les quals a la capital, i dues en procés de formació. Uns mesos després, el gener de 1946, en disposava de 24 i cinc més en formació, bàsicament totes elles a la plana i molt poques a les comarques de muntanya.⁶⁷

Les dades de Juan Sáez referides al 1947 ens mostren que a la província de Lleida hi havia 8.752 nois enquadrats al Frente de Juventudes, un 20,98% de la població masculina entre 7 i 21 anys. El percentatge lleidatà se situaria per sobre de l'enquadrament de Barcelona (15,8%) i per sota de la mitjana espanyola (21,74%), Girona (26,6%) i de Tarragona (54,2%). Per la seva part, 1.574 nois estaven inscrits a les Falanges Juveniles de Franco, que representava un 3,77% del total de població juvenil, superior als de Girona (1,9%), Barcelona (2,8%) i la mitjana espanyola (3,68%), però lluny del cas excepcional de Tarragona (9,3%), la tercera província espanyola rere Valladolid i Teruel.⁶⁸

Encara que aquestes dades ens mostren una relativa expansió dels efectius a partir dels anys 1945-1946, gràcies als esforços i majors recursos dedicats al Frente de Juventudes, no són unes dades brillants si tenim en compte que la llei

⁶⁶ «Orden General núm. 5 para las Falanges Juveniles de Franco», 20-6-1945, ACRE, Fons Prefectura local de FET y de las JONS de la Serra d'Almos, c. 4.

⁶⁷ *Anuario 1946-1947*, Instituto Nacional de Estadística, www.ine.es; Balaguer, la Seu d'Urgell, Alcarràs, Puigverd de Lleida, la Fuliola, Guissona, Àger, Torregrossa, Anglesola i Mollerussa eren les localitats que, a més de Lleida, comptaven amb una centúria de les FJF. A Almacelles i Vilanova de la Barca es trobava en formació (*La Mañana*, 18-7-1945). El gener de 1946 disposaven de centúria de les FJF, a més de la capital amb vuit, Albatàrrec, Alcarràs, Almacelles, Balaguer, Bellpuig, Cervià, Coll de Nargó, la Fuliola, Guissona, Mollerussa, Puigverd de Lleida, la Seu d'Urgell, Sudanell, Tàrraga, Torregrossa i Vilanova de la Barca, mentre que a Bellvis, Juneda, Sidamon, Tragó de Noguera i Vilanova d'Alpicat estaven en formació. (ACN, Fons Prefectura Local del Movimiento de Balaguer, c. 12, Frente de Juventudes – Centuria Jaime I).

⁶⁸ SÁEZ, Juan: *El Frente de Juventudes. Política de juventud en la España de postguerra (1937-1960)*, Madrid, Siglo XXI, 1988.

de creació del Frente de Juventudes establia l'obligatorietat de l'enquadrament dels nois entre 7 i 21 anys. El baix nombre d'*hogares rurales* i de centúries de la FJF en el territori són testimoni dels resultats limitats del Frente de Juventudes. L'enquadrament quedà reduït a una funció bàsicament de control i mobilització del col·lectiu juvenil. El compromís polític d'aquests joves devia ser molt baix, per raons d'edat (bàsicament infantil) i per raons de necessitat, ja que al FJ s'hi buscava oci, activitats i un escapament de la dura realitat de postguerra. I encara no quatre de cada cent nois s'inscribien voluntàriament al grup juvenil més polititzat del règim, gairebé la meitat dels quals en els estadis de menor edat (*flechas*, 11-15 anys), mentre que a mesura que creixien (*cadetes*, 16-18 anys) i s'atansava el moment del pas a la militància adulta (*guías*, 19-21 anys) el nombre anava disminuint. Les Falanges Juvenils de Franco, en aquest sentit, no acompliren la funció de cantera de militància adulta pel partit ni tampoc de dotar el règim de futures classes dirigents. Els campaments d'estiu o l'assignatura obligatòria de Formació del Espíritu Nacional van perviure en la memòria de diverses generacions de joves, però el nivell de socialització dels nois i joves enquadrats o afiliats al Frente de Juventudes anà en funció del seu grau de compromís i participació. Encara que per la gran majoria dels enquadrats el nivell de socialització va ser superficial, els voluntaris de les Falanges Juvenils de Franco van ser, amb el Sindicato de Estudiantes Universitarios, la Guardia de Franco i els excombatents, un dels nuclis més persistents del falangisme en reclamar la *revolución pendiente*.

Pel que fa al control social i la repressió, les competències atorgades a FET y de las JONS van ser àmplies. La implicació de Falange en la repressió que s'encetà a Catalunya l'abril de 1938 està fora de discussió. Més enllà de la participació directa en el terror calent dels primers moments, moltes denúncies partiren de les prefectures locals i provincials del partit, signades per les jerarquies falangistes. Hi ha constància que elements de la Falange, acompanyats o no de guàrdies civils, es presentaven a les cases dels denunciats a practicar les detencions, interrogaven i maltractaven els detinguts al local de la Falange (o en els domicilis particulars dels falangistes). S'humiliava públicament els rojos i les seves famílies: algunes dones eren rapades al zero al mig de la plaça o obligades a netejar els locals del partit o de l'ajuntament.⁶⁹

⁶⁹ BARALLAT BARÉS, Mercè: *La repressió a la postguerra civil a Lleida (1938-1945)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, pp. 399-404; SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep: «Metodologia de la repressió franquista (1938-1947)», a DD.AA.: *La província de Tarragona durant el franquisme (1938-1976)*. *Política, societat i cultura*, Tarragona, Publicacions del Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver del Camp de Tarragona, 1996, pp. 11-37; MIR, C. / CORRETGÉ, F. / FARRÉ, J. / SAGUÉS, J.: *Repressió econòmica i franquisme. L'actuació del Tribunal de Responsabilitats Polítiques a la província de Lleida*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997.

Des del primer moment, i malgrat com s'ha vist totes les mancances a què hagué de fer front, la Falange va dedicar un ingent esforç a la tasca de control social i polític de la població. La posada en marxa dels serveis d'informació del partit va ser una prioritat i van funcionar fins i tot abans de ser creades algunes prefectures locals i comarcals.⁷⁰ Els seus agents redactaren centenars d'expedients i fitxes personals mes rere mes. Els informes de la Falange eren requerits per la justícia militar o pel Tribunal de Responsabilitats Polítiques; representants del Partit Únic formaven part de les comissions de depuració de funcionaris i n'emetien informes, testificaven en el procés de la Causa General; les prefectures locals i provincials elaboraven propostes de renovació de les comissions gestores municipals i provincials; elaboraven informes dels sol·licitants del carnet del partit; estenien avals als individus que el necessitaven; recollien informació del dia a dia, de l'opinió pública, del funcionament d'altres institucions, etc. Moltes persones estaven *fitxades* per la Falange. Els 1.397 i 901 expedients personals que s'han conservat de les delegacions comarcals de Información e Investigación de FET y de las JONS de Balaguer i Tremp són un bon exemple de l'esment que el Partit Únic va posar des de la base local a les tasques de control social i vigilància.

A més del delegat i el secretari provincials, l'oficina de Información e Investigación de Lleida comptava amb un agent, dos auxiliars, dues mecanògrafes i un enllaç. Malgrat ser un dels serveis millor dotats de personal dels de la prefectura provincial, i que el seu funcionament es deia que era modèlic ja a mitjan 1939, els recursos no devien ser suficients per atendre tots els serveis, informes, fitxes i expedients que les funcions requerien, com es dedueix de les queixes expressades quan se'ls encarregà la tasca de depuració del partit el novembre de 1941.⁷¹ A nivell local el funcionament de les delegacions d'informació devia ser bastant precari. El delegat comarcal de Información e Investigación de Balaguer, l'agost de 1940, escrivia sobre les dificultats de la delegació: «a pesar de mi celo, no logro poder cumplir como es mi deseo todo cuanto se me encomienda». Disposava de dos agents auxiliars no remunerats i havia hagut de contractar un secretari, amb un sou de 100 ptes. mensuals que pagava de la seva butxaca, així com el manteniment de l'oficina, llum i material. El personal no era suficient per atendre la feina, a pesar de l'abnegació que hi posaven. El mes de maig de 1941, el delegat de Balaguer era amonestat pel delegat provincial perquè diverses ordres no havien estat respostes, per la qual cosa havia d'excusar-se: «no creo que sea negligencia por mi parte, antes al contrario, tendría un verdadero interés

⁷⁰ PAREJO FERNÁNDEZ, José A.: «Fascismo rural, control social y colaboración ciudadana. Datos y propuestas para el caso español», *Historia Social*, 71, 2011, pp. 143-159; per casos concrets catalans, MARCET, Xavier: *Els anys foscos de la postguerra...*, op. cit., pp. 91-106; DUCH, Montserrat: *Reus sota el primer franquisme...*, op. cit., p. 157.

⁷¹ El desembre de 1941, el cap provincial Cándido Sáez de las Moras sol·licitava l'ampliació de la plantilla i més recursos en material d'oficina per emprendre la tasca de depuració en les condicions adequades. AGA, SGM-DNP, c. 59 (20.554).

en poder suministrar todo cuanto se me pide al día, pero me veo imposibilitado, por mis ocupaciones diarias, que me dejan poco tiempo libre». Forner de professió, el delegat dedicava la tarda a l'oficina comarcal, però no eren prou hores per satisfer tots els requeriments.⁷²

Els avals i els informes d'antecedents polítics que emetien les delegacions de Falange podien determinar la sort d'individus detinguts acusats de simpatitzar amb els rojos. Era un poder de control social de la població al voltant del qual es teixiren veritables xarxes de corrupció, de les quals alguns falangistes intentaren treure'n partit. El 1941, el delegat provincial de Información e Investigación de Lleida era assenyalat com l'autor d'informes favorables a canvi de diners i regals per part d'un inculpat en un cas de suborn i estafa. Mentre l'acusat va ser condemnat a indemnitzar els estafats i a un temps d'arrest major, la carrera del delegat falangista no es va veure afectada ni un pèl, i tres anys després va ser nomenat subcap provincial del partit.⁷³

Va ser en els pobles i en el món rural on el control social i la repressió quotidiana exercits per la Falange local (amb la Guàrdia Civil, l'ajuntament i el capellà) van adquirir una major efectivitat. En els pobles era difícil salvaguardar ni una petita part de la vida privada. Les fitxes i els expedients personals elevats des de les delegacions locals i comarcals de Falange feien referència tan a les actituds polítiques com als comportaments privats, assumptes familiars, costums sexuals, pràctica religiosa i moral, etc., que eren fruit d'una tasca d'espionatge directa d'uns veïns sobre uns altres. Els agents falangistes s'encarregaren de captar l'opinió pública de la població, interceptar rumors, crítiques i comentaris al voltant de la marxa general del país o de la guerra mundial. Els serveis d'informació i investigació falangista van comptar amb el concurs i col·laboració de la gent corrent en la realització de la seva tasca, a través de la delació, la denúncia i la vigilància. Només així s'explica que, amb una plantilla reduïda com la que disposaren i uns recursos sempre escassos, poguessin realitzar l'enorme treball que realitzaren.⁷⁴ Tot això ens situa davant la qüestió de la implicació d'amplis sectors de la societat civil espanyola —en nivells, formes i canals molt diversos— en la consolidació del *Nuevo Estado* franquista sobre els eixos de subordinació i exclusió dels vençuts.⁷⁵

⁷² ACN, Fons Delegació Comarcal de Información e Investigación de FET y de las JONS, c. 8.

⁷³ El sumari a MIR CURCÓ, Conxita: *Vivir es sobrevivir. Justicia, orden y marginación en la Cataluña rural de posguerra*, Lleida, Editorial Milenio, 2000, pp. 120-121.

⁷⁴ Segons les dades que aporta José A. Parejo, l'any 1940, a Barcelona la delegació de Información e Investigación comptava amb una plantilla de 674 persones (entre agents efectius, agents auxiliars, auxiliars d'oficina i, sobretot, col·laboradors) i van atendre un total de 193.322 informes (interns, del partit, i externs, a altres institucions); a Girona, amb 30 persones es van cursar 8.128 informes; a Lleida, amb 41 persones en plantilla, s'atengueren 10.656 informacions; i a Tarragona, amb 39, 4.709 informes. PAREJO FERNÁNDEZ, José A.: «Fascismo rural, control social y colaboración ciudadana...», art. cit.

⁷⁵ L'obra de MIR CURCÓ, Conxita: *Vivir es sobrevivir...*, op. cit., 2000, va resultar pionera en l'estudi de la participació de la societat civil en la violència i el control social com a mecanisme de co-

Tot i els canvis produïts a la fi de la Segona Guerra Mundial, que reduïren les funcions parapolicials del Partit Únic, el 1946 encara li va ser encarregat al FET y de las JONS el procés d'auscultació política del conjunt de la població espanyola, que havia de preparar el terreny pel referèndum de la *Ley de Sucesión* de juliol de 1947 i per les eleccions orgàniques per terços de 1948. Realitzat poble per poble, l'auscultació tractava de qualificar tots els espanyols en tres categories d'actituds respecte el règim: falangistes, afectes al règim i enemics. Aquest procés va mobilitzar el partit i posà a prova la capacitat real de control social i ideològic de la població per part dels seus serveis d'informació.⁷⁶

Per la seva banda, la Guardia Civil requerí el suport de les milícies de FET y de las JONS sobretot en tasques de manteniment d'ordre públic i de batuda de partides d'emboscats i guerrillers que amenaçaven la seguretat dels pobles de l'àmbit rural. El gener de 1940, l'alcalde de Pinós (Solsonès) sol·licitava el rearmament de les milícies de Falange, «única fuerza eficaz para estos servicios», atès que les forces d'ordre públic eren insuficients per fer front als grups de fugitius que s'amagaven al bosc i assaltaven les masies del terme.⁷⁷ A Tarragona, les milícies falangistes van participar activament en la lluita contra els maquis en les zones muntanyoses de l'interior.⁷⁸ El desarmament de les milícies falangistes al final de la guerra havia provocat un cert malestar i queixes en les delegacions locals ja que suposava perdre una prerrogativa intimidadora important. El juliol de 1944 foren eliminades les Milícies de Falange a causa dels recels que provocaven a l'exterior, però la Guardia de Franco, creada aquell mateix mes, va agafar-ne el relleu.

CONCLUSIONS

El programa nacionalsindicalista de la Falange no es va portar a la pràctica ni el Partit Únic va gaudir mai de tot el poder polític. Amb l'Exèrcit i l'Església, FET y de las JONS va ser un dels pilars sobre els quals es va sostenir el règim franquista. Tanmateix, la submissió del partit a Franco li conferia una posició més feble del que en principi podia semblar i facilità que quan les circumstàncies internacionals de la Segona Guerra Mundial ho aconsellaren, a partir de 1942-

hesió i consens de la dictadura franquista. Cfr. també CENARRO, Ángela: «Matar, vigilar y delatar: la quiebra de la sociedad civil durante la guerra y la posguerra en España (1936-1948)», *Historia Social*, 44, 2002, pp. 65-86; i, més recentment, ANDERSON, Peter: *The Francoist Military Trials: Terror and Complicity, 1939-1945*, Londres, Routledge, 2010.

⁷⁶ Diversos escrits de l'inspector comarcal de Flix sobre l'organització del procés, el maig de 1946, a ACRE, Fons Prefectura Local de FET y de las JONS de la Serra d'Almos, c. 4.

⁷⁷ AHL, FGC, Lligall 17, Expedient 36.

⁷⁸ SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep: «Metodología de la represión franquista (1938-1947)», op. cit., pp. 29-32.

1943, Franco es desprengué de la Falange més totalitària. Els falangistes més radicals foren substituïts per altres falangistes fidels al general, que entengueren que la supervivència de Falange passava per la renúncia al projecte totalitari. El Partit Únic no va desaparèixer el 1945 i va convertir-se en un gran aparell burocràtic que continuà ocupant un paper preeminent en l'entramat institucional del règim fins a la seva desaparició.

A nivell provincial i local, com hem explicat, el desplegament de les funcions del Partit Únic va ser lent i va topar amb la manca de recursos materials i humans, els enfrontaments i lluites pel poder, internes i amb les autoritats governatives (governadors i alcaldes), i una gran inestabilitat en els càrrecs. Els informes amb persistents queixes sobre aquests entrebancs són una mostra de la percepció que tenien els falangistes de la situació del partit. El seu poder polític era més aparent que real, denunciaven les jerarquies provincials, que es veien subordinades a l'Estat representat pels governadors civils. La tendència a unificar els poders a les províncies, així com a nivell local, posà en evidència aquesta subordinació, per molt que fossin falangistes els nomenats pels càrrecs. El Partit Únic, al qual molts individus s'afiliaren per expressar la identificació amb el nou règim, va ser utilitzat per molts d'aquests com a trampolí per accedir al poder en ajuntaments, diputacions i governs civils.

La participació del Partit Únic en la maquinària repressiva i de control social franquista durant la postguerra a través de les delegacions d'informació i investigació i la seva xarxa de col·laboradors, com s'ha vist, va ser eficient i substancial, i l'Estat l'utilitzà com a complement a les forces d'ordre públic. Aquest va ser probablement el major èxit de la Falange durant la postguerra, així com la impregnació de l'estil i la retòrica falangistes en la litúrgia política del règim (desfilades, culte als caiguts, cultes a Franco, etc.) que va perdurar en els anys, sempre mesclats amb l'aportació de l'Església catòlica.

Per contra, la voluntat no reeixida de monopolitzar el poder polític (en els tres nivells, estatal, provincial i local) per part del Partit Únic i l'escàs èxit del seu projecte mobilitzador de la societat, foren els seus fracassos més destacats. La implantació del Partit Únic en el territori no va ser acollida amb gran entusiasme de les masses i sectors de la població van demostrar sempre reticències vers seu. Els homes de la Falange sovint eren vistos com uns aprofitats, uns arribistes, que ocupaven càrrecs en benefici propi. Alguns d'ells no es tragueren de sobre la identificació amb la repressió. A ells se'ls atribuïa les responsabilitats dels principals problemes de la postguerra, de l'estraperlo, dels insuficients abastiments, de la corrupció i els abusos, i dels errors polítics del règim. La retòrica falangista predicava la justícia social i la millora de les condicions de vida dels espanyols, però topava amb una realitat marcada per les dificultats econòmiques. Les crítiques al Partit Únic, com captaven els serveis d'informació, eren esteses entre la població, que trobava en Falange un blanc més fàcil per dirigir el seu descontentament que no els òrgans administratius de l'Estat. La imatge de FET

y de las JONS es va veure desgastada perquè se la identificava amb les potències de l'Eix i, a partir de 1942, quan va canviar el signe de la Segona Guerra Mundial, les baixes del partit i les reticències a inscriure els fills al Frente de Juventudes o la Sección Femenina van augmentar entre determinats sectors socials.

Les dades que disposem per al conjunt català ens mostren un partit amb un volum no menyspreable d'afiliació, encara que suposen uns percentatges baixos si s'atenen els objectius totalitaris inicials del Partit Únic. El gener de 1949, FET y de las JONS comptava amb 47.698 inscrits a la província de Barcelona, 15.094 a Tarragona, 14.302 a Girona i 9.452 a Lleida.⁷⁹ Darrere les dades, tanmateix, s'amagava una realitat local en què molts d'aquests afiliats només ho eren nominalment perquè constaven en una fitxa, però que, segons escrivien els falangistes, ni pagaven la quota d'afiliats, ni participaven de molts actes. El 1952, a la ciutat de Lleida es calculava que es deixaven de cobrar 12.000 ptes. en concepte de quotes i les prefectures locals només ingressaven 250 ptes. a la provincial en concepte del 20% dels seus ingressos.⁸⁰ El compromís de la gran majoria d'afiliats vers el partit devia ser baix si és té en compte que tres quartes parts dels afiliats el 1949 a la província de Lleida eren adherits, i la major part d'ells tenien el carnet des de feia molts anys. En general, va predominar la percepció pragmàtica o oportunista de l'afiliació a Falange i les seves organitzacions, d'aprofitar les possibilitats que oferien; alguns afiliats, quan veien que no es complien les expectatives, es desentenien del partit.

El funcionament de les prefectures locals, com s'ha vist, era bastant precari i sovint els dirigents locals del partit eren acusats d'apatia, escepticisme, manca de fe, entusiasme, conformisme i renúncia. Amb la unificació de càrrecs d'alcalde i cap local de Falange, que s'anà estenent al llarg dels anys quaranta, la Falange va perdre molt del seu protagonisme en la vida local, subordinada per complet al poder de l'alcalde i l'ajuntament. Des d'aquell moment, moltes prefectures locals esdevingueren apèndixs del poder de l'alcalde i anaren perdent bona part de les seves funcions. A principis dels anys 50 es constituïren els *consejos locales* del Movimiento, pensats com una baula necessària de col·laboració entre la Falange i els ajuntaments. Era un òrgan assessor format per diversos delegats locals de FET y de las JONS, representants de la corporació municipal i de les entitats locals, les decisions i orientacions del qual no eren vinculants per l'Alcalde. A la llarga, els consells locals del Movimiento es convertiren en una instància burocràtica

⁷⁹ AGA, Presidencia, SGM-DNP, Estadística, c. 51-20742 a 51-20752. Agraeixo les dades a Óscar Rodríguez Barreira. Són les dades revisades de 1949, quan des de la SGM es va procedir a una posada al dia general, poble per poble, dels fitxers d'afiliats al partit ja que al llarg dels anys havien quedat obsoletes, per la mort d'afiliats, el canvi de residència, les baixes o les depuracions. D'aquí que sigui difícil d'establir amb exactitud el volum d'afiliació fins aleshores i no sigui sempre coincident en totes les fonts.

⁸⁰ FET Y DE LAS JONS: *Reglamento y ponencias del I Congreso Provincial de la Falange Leridana*, Lleida, 1953.

més, sense competències reals, que anaren dissolent-se o bé per poc funcionals o bé perquè, directament, no es reunien. El setembre de 1953, en el marc del I Congreso Provincial de Falange de Lleida, el funcionari de Sindicatos Ramón Fernández Paredes analitzava molt críticament la situació de les Falanges locals:

«Lastimosamente, y culpablemente también en muchos casos, hemos ido dejando morir las mejores esperanzas de nuestros cuadros locales [...] por una negligente des-preocupación y desinterés de amplios sectores de la rectoría subalterna de la Falange. Las JONS de los pueblos han ido perdiéndose lenta e irremisiblemente, sin que nadie se preocupase por ello.

Magníficas organizaciones locales han dejado de serlo [...] ¿Cuál ha sido la causa? Todos lo sabemos, la Falange, en un amplio sector, se convirtió en un reparto de prebendas y cargos, sin tener en cuenta su propio servicio e interés.[...]

Consecuencia inmediata fue un serio retroceso en el proselitismo político y la pérdida del calor y el sentimiento de nuestras masas sanas. [...] El afiliado ha ido perdiendo estímulo, la falta e implicación constante al quehacer del Movimiento»⁸¹

Tot i que continuava sent una institució central en el règim, el Movimiento havia iniciat el declivi cap al seu ocàs definitiu, una situació molt més palpable a nivell local i provincial que no a nivell estatal. Només en els nuclis més grans, en les localitats on es trobaven les prefectures comarcals, o en aquelles amb alguna centúria activa del Frente de Juventudes o de la Guardia de Franco, les Falanges van mantenir certa activitat i mobilització a partir dels anys cinquanta. La majoria de prefectures locals van anar reduint poc a poc l'activitat i la seva presència pública es va limitar als actes i commemoracions més importants.

⁸¹ *Ibídem.*